

32. Yenişehir Kentinin sosyal hayat ve eğlence kültürünü bir Şehrengiz metni üzerinden okumak

Aslı AYTAÇ¹

APA: Aytaç, A. (2023). *Yenişehir Kentinin sosyal hayat ve eğlence kültürünü bir Şehrengiz metni üzerinden okumak*. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (36), 583-597. DOI: 10.29000/rumelide.1369537.

z

Kültürel birer belge olarak değerlendirilebilecek Şehrengiz metinleri, n yapmış ĉarřı esnafını kayıt altına almasının yanı sıra ait olduğu dönemin yaşayışı, doğal güzellik ve mimar özellikleri hakkında da ilk elden bilgiler sunmaktadır. Bu metinler, sosyo-kültürel yapıya ışık tutması ve halkın konuşma diline ait özellikleri içermesi bakımından da önemli bir yere sahiptir. XVIII. yüzyıl divan Şairlerinden Vahîd-i Mahtûmî'nin *Lâlezâr (Yenişehir-i Fenr)* adlı Őehrengizi, bugün Yunanistan topraklarında olan Yenişehir (Larissa) kenti hakkında kaleme alınmıştır. Mesnev nazım Şeklinde yazılan eser toplam 524 beyit içermektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nun renkli ve ihtişamlı Lle Devri döneminde kaleme alınan Yenişehir Őehrengizi, içerisinde ĉarřı esnafından yer verdiği isimler ve özelliklerinin yanında, dönemde Yenişehir'in sosyo-kültürel yapısını ve günlük halk yaşantısını göstermesi bakımından da dikkate değer bir eserdir. *Lâlezâr* vasıtasıyla, halkın eğlenmek ve güzel vakit geçirmek adına Şehrin belli bölgelerinden yararlanarak meydana getirdiği türlü günlük aktiviteler, halkın doğadan faydalanma Őekli ve sosyal hayat anlayışları canlı tablolarla gözler önüne serilmektedir. Amacımız, XVIII. yüzyılda yazılmış bir Şehrengiz metninden elde edilen verilerle, dönemin gündelik sosyal yaşayışı ve eğlence kültürü hakkında bilgi sahibi olmaktır. Şehrin sosyal merkezlerinin özellikleri ve buralarda gerçekleştirilen etkinliklerin incelenmesiyle, dönemin Osmanlı toprağı olan bir kentinde sosyal hayat aktiviteleri ile güzel vakit geçirme ve eğlenme biçimleri ortaya konulmaya ĉalıřılmıřtır.

Anahtar kelimeler: Vahîd Mahtûmî, Şehrengiz, sosyal hayat, eğlence kültürü, Lâlezâr

Reading the social life and entertainment culture of *Yenişehir* city through a shehrengiz text

Abstract

Shehrengiz texts, which can be considered as cultural documents, not only record the famous bazaar tradesmen, but also provide first-hand information about the life, natural beauty and architectural features of the period to which they belong. These texts also have an important place in terms of shedding light on the socio-cultural structure and containing the features of the spoken language of the people. The shehrengiz named *Lâlezâr (Yenişehir-i Fenr)* by Vahd-i Mahtm, one of the 18th century divan poets, was written about the city of Yenişehir (Larissa), which is today in Greece. The work, written in the form of masnavi verse, contains a total of 524 couplets. The work, written in the form of mesnevi verse, contains a total of 524 couplets. Written in the colorful and glorious "Tulip Age" period of the Ottoman Empire, the *Yenişehir shehrengiz* is a remarkable work in terms of

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Başkent Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı (Ankara, Türkiye), aaytac@baskent.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-2075-3280 [Araştırma makalesi, Makale kayıt tarihi: 22.08.2023-kabul tarihi: 20.10.2023; DOI: 10.29000/rumelide.1369537]

showing the socio-cultural structure and daily public life of Yenişehir in addition to the names and features of the bazaar tradesmen. Through *Lâlezâr*, various daily activities, the way the people benefit from nature and their understanding of social life, that the people create by making use of certain parts of the city in order to have fun and have a good time, are revealed in vivid paintings. Our aim is to have information about the daily social life and entertainment culture of the period, with the data obtained from a shehregiz text written in the 18th century. By examining the characteristics of the social centers of the city and the activities held there, it was tried to reveal the social life activities and the ways of having a good time and entertainment in a city that was an Ottoman land of the period.

Keywords: Vahîd Mahtûmî, shehregiz, social life, entertainment culture, *Lâlezâr*

Giriş

Şehregiz kelimesi, Farsça “şehir” ve “engîz” kelimelerinin birleşiminden meydana gelerek sözlük manası ile “şehir karıştırın, şehri harekete getiren” ifadelerini karşılamaktadır. Edebi bir tür olarak ise; bir şehrin tarihî, doğal güzelliklerini, sanat ya da meslekleriyle dallarında ün elde etmiş isimlerini, onların sosyal durumlarını ve çeşitli yönlerden öne çıkan özelliklerini ele alan eserleri ifade eder (Devellioğlu 2000, s. 1181; Kaya 2010, s. 461). Pakalın, “Ortalığa velvele salacak ve dedikoduya sebep olacak şeyler hakkında yazılan şiirlere verilen addır.” şeklinde bir tanım ortaya koyar (Pakalın 1983, s. 327). Şehregiz kabul edilebilecek içerikte yazılan eserler için *şehr-âşûb*, *âlem-âşûb*, *dehr-âşûb*, *cihân-âşûb*, *felek-âşûb*, *şevk-engîz*, *heves-nâme*, *senâyü’l-bedâyî*, *mecma’u’l-esnâf*, *karnâme* gibi farklı isimler de kullanılmıştır (Levend 1958, ss. 59-63). Tür için yapılan tanımlar değerlendirildiğinde; bir muhitin çeşitli sanat ve meslek dallarında ün yapmış güzellerini, o muhitin toplumsal hayata dair unsurları ve yerel güzellikleriyle harmanlayarak canlı tasvir ve renkli övgülerle ortaya koyan manzum metinler şeklinde bir toparlama yapılabilir.

Şehregiz metinleri; meşhur esnafı kayıt altına almasının yanı sıra ait olduğu dönemin sosyo-kültürel yapısına ışık tutması, toplumsal ve iktisadî hayata dair bilgiler barındırması ve günlük konuşma diline ait özellikleri ihtiva etmesi bakımından önemli bir yere sahiptir. Ağâh Sırrı Levend’in (1985, s. 14) şehregizler için “Toplumun hayatını, kendi çağının özelliklerini bir divandan daha canlı, daha renkli olarak aksettirir.” ifadesinden de anlaşılacağı gibi şehregizler, divanlara göre şairin daha samimi, daha rahat olabildikleri bir tür olarak dönemin yaşantısını daha şeffaf bir mercekten yansıtmaktadır.

Türk edebiyatında, daha çok mesnevî nazım şekliyle kaleme alınan şehregiz türü, XVI. yüzyılın başında örnekler vermeye başlamıştır. Moda haline gelip yayılmasının ardından XVIII. yüzyıl sonlarında son örneklerini vererek kaybolmuştur. Türün örnekleri ile ilgili en eski kayıtlara *Keşfü’z-zünûn*’da rastlanır². Türk edebiyatının en eski şehregiz örneği Mesihî’nin Edirne şehregizi olarak kabul edilmektedir. Tarihi tam belli olmamakla birlikte II. Bâyezid döneminde ve şairin ölüm yılı olan 1512’den biraz önce yazıldığı tahmin edilir (Tıgılı 2020, ss. 85, 92-93). Ardından yine aynı şehirle ilgili Zâtî’nin şehregizi gelmektedir. Bugünkü bilgilerle değerlendirildiğinde XVI. yüzyıl, kaleme alınan kırk sekiz örnekle türe ait en çok eserin verildiği yüzyıl olmaktadır. XVII ve XVIII. yüzyılda bu sayıda meydana gelen düşüşe ek olarak türün tanım, çerçeve içeriğinde de değişimler meydana geldiği görülmektedir. XVIII. yüzyılda yazılmış şehregizlerden biri olan *Vahîd Mahtûmî*’nin *Lâlezâr* isimli eseri, yukarıda vermiş olduğumuz tanıma uygun olarak kaleme alınmış şehregizlerden birisidir.

² Ayrıntılı bilgi için bk. Kâtib Çelebi, 2017.

Vahîd Mahtûmî (ö. 1145/1732-1733):

Asıl adı Mehmed olan Mahtûmî Ağa, İstanbul doğumlu olup doğum tarihi belli değildir. Ölüm yılı ise “Âh göçdi Mahtûmî” sözüyle düşürülen tarih ile 1145/1732-1733 olarak kaydedilir. Cirit atma, kılıç kullanma, binicilik ile saz çalıp türkü ve tekerleme söylemedeki yeteneği sayesinde Sultan III. Ahmed’in ilgisini kazanır ve Mora seferinde onun yanında yer alır. Silahdârlık ve hazine ağalığı görevlerinde bulduktan sonra 1717’de azledilerek Rakka’ya sürülmüş, üç yıl kadar Rakka’da kalmasının ardından izin alarak hac vazifesini yerine getirmiştir. İstanbul’a dönmek için çeşitli uğraşlar vermesine rağmen çabası sonuçsuz kalmıştır. Bunun üzerine Rumeli’ye geçip bugün Yunanistan’da bulunan Yenişehir-i Fenâr (Larissa)’a yerleşmiş ve tüm Rumeli’yi dolaşmıştır. I. Mahmûd’un 1730’da tahta çıkmasıyla affedilerek İstanbul’a dönmüş ve kısa süre sonra burada vefat etmiştir (Kahraman 2012: 436; Kesik 2014, Türk Edebiyatı İsimler sözlüğü, Erişim: 07.08.2023). Edebi kişiliği göz önüne alındığında Mahtûmî’yi, hece ile yazdığı şiirlerinden ötürü Köprülü’nün saz şairi olarak değerlendirmesi, Horata’ya göre kendisini saz şairi vasfıyla nitelendirmek için yetersizdir (Horata 2009, ss. 83-84). Mahtûmî, halkın dilini ve hayat tarzını şiirlerine yansıtan ve devri için çağdaşlarından geri kalmayacak derecede şiir söyleyen bir divan şairidir. Gazellerinde rint bir üslup hâkimdir. Gurbet yaşantısı sebebiyle bazı şiirlerinde melankolik bir ruh da bulunur. Genellikle folklorik üslup tercih etmekle birlikte yer yer Nâbî tarzında hikemî üslup yansıttığı şiirleri de mevcuttur. 1717’de düzenlenmiş divanının on üç nüshası bulunmaktadır. Bahattin Kahraman, divan üzerine bir doktora çalışması yapmıştır. Divanın çoğu nüshasında, 120 beyitlik *Sergüzeşt-i Garîb-i Bağdâdî* ve 39 beyitlik *Nâme-i Âşıkâne-i Manzûm* isimli mesnevileri de bulunmaktadır. Affedilmek üzere I. Mahmûd’a yazdığı *Arz-i Hâl-i Mahtûmî Berây-i Sultân Mahmûd Hân* isimli 83 beyitlik başka bir mesnevisi de bir hal tercümesi mahiyetinde olup tam nüshası Süleymaniye Kütüphanesi’nde yer almaktadır. Şairin mensur tek eseri ise *Mora Seferi* isimli fetih-nâmesi olup Sevim Üngün (1967, ss. 169-180). tarafından yayımlanmıştır. Konumuzu oluşturan *Lâlezâr* adını verdiği eseri ise, Yenişehir hakkında mesnevi formunda yazılmış 524 beyitlik bir şehrengizdir (Horata 2007, s. 487; Levend 1958, ss. 58-59; Kahraman 2012, s. 437).

Lâlezâr (Yenişehir-i Fenâr):

Çalışma konumuz olan *Lâlezâr*, diğer bir adıyla *Yenişehir-i Fenâr* adlı eser, Mahtûmî’nin sürgün yıllarındayken, Yenişehir (Yenişehir-i Fenâr) için kaleme aldığı şehrengiz metnidir. Manzum olarak mesnevi nazım şekliyle yazılmış olan eser 524 beyit içerir. Aruzun *fe’ i lâ tün/ me fâ’ i lün/ fe’ i lün* kalıbıyla yazılmıştır. Yazılış tarihi kesin olarak belli olmamakla birlikte, verilen bilgilerden hareketle, eserin 1721-1722 yılları arasında yazılmış olduğu düşünülebilir. Adı, hem Lâle Devri’nde kaleme alınmış olduğundan Osmanlı’nın coşkunu ve renkli Lâle Devri’ne bir gönderme, hem de şairin gurbette olmasından dolayı “taşra çiçeği”³ vasfıyla ilgi çekicidir. İsim, bir yandan Lâle Devri’nin coşkunu hatırlatırken bir yandan da lâlenin “zâr ü perîşân” durumuna işaret etmektedir.

Kahraman, hazırladığı doktora tez çalışmasında esere ait 12 nüshanın bilgilerini vermektedir⁴. On dokuz bölümden oluşan meydana gelen şehrengizde şu başlıklar bulunur:

³ XV. yüzyıl şairlerinden Necâtî Bey, sevilen gazelinin bir beytinde lâlenin dışarıdan geldiğini şöyle belirtmiş idi:
Taşradan geldi çemen mülkine bigâne deyü
Devr-i gül sohbetine lâleyi iletmediler (G/198)

⁴ Ayrıntılı bilgi için bk. Bahattin Kahraman, 1995, ss. 57-61.

Bölüm Başlıkları	Beyit Aralığı
1. Tevhîd	1-12.
2. Na't	13-23.
3. İ'tirâf-ı Günâhkârî-i Hod	24-41.
4. Bâdî-i Nazm-ı Lâlezâr-ı Bütân	42-211.
5. Sıfat-ı Nevbahâr-ı Şûr-engîz	212-258.
6. Midhat-i Hazret-i Veliyy-i Ni'am	259-269.
7. Sıfat-ı Serv-i Gülşen-i Eymen	270-281.
8. Sıfat-ı Kızmito Arûsü'l-hayl	282-292.
9. Midhat-i Es'ad İbn-i Kırlankıç	293-303.
10. Midhat-i Gümrükci Kayını Aynî Hüseyin	304-314.
11. Midhat-i Mustafa Tokuc-zâde	315-325.
12. Midhat-i Varda-zâde Monla Ali	326-335.
13. Midhat-i Hüsn-i Seyyid-i Hûbân	336-346.
14. Midhat-i Merdümân-ı Dîde-i Cân	347-357.
15. Sûret-i Hâl-i Âfet-i Uşşâk	358-369.
16. Medh-i Hüsn-i Demirci-zâde Hüseyin	370-383.
17. Der Beyân-ı Tetimme-i Maksûd	384-413.
18. Der Temâşâ-yı Âlem-i Envâr	414-448.
19. Medh-i Kapudân Paşa ve Arz-ı Hâl-i Vahîd	449-524.

Yenişehir bugün Yunanistan sınırları içinde, bir liman şehri Volos'un 50 km. kuzeybatısında Teselya ovasında bulunmaktadır. Şehir, Doğu Teselya ovasındaki alçak bir tepede Salambria (Köstem) Nehri'nin kenarında yer alır.

Görsel I: Yenişehir'in Haritadaki Yeri

Osmanlı döneminde cami, medrese ve tekkeleriyle devletin Avrupa'daki en büyük şehirleri arasında yer almaktaydı. Şehrin tarihi eski çağlara kadar uzanmaktadır. Bursa'da yer alan Yenişehir ile karışmaması açısından buraya "Yenişehir-i Fener" ya da "Yenişehir-i Fenâr" adı verilmiştir. Günümüzde şehirde Osmanlı'dan kalan birer bedesten, câmi ve hamam olmak üzere üç yapı bulunur. Fakat bunlar da kısmen ayaktaadır. Yenişehir, pek çok Osmanlı şair, âlim ve yazarının doğup büyüdüğü, yaşadığı ya da hizmet verdiği bir şehir olması açısından da önemli bir şehirdir (Kiel 2013, ss. 473-475).

Görsel II: Yenişehir-i Fenâr (XIX. yüzyıl)

Görsel III: Yenişehir/Larissa (Günümüz)

Lâlezâr'da Sosyal Hayat ve Eğlence Kültürü⁵:

Özellikle XVIII. yüzyıl, Osmanlı Devleti'nin Lâle Devri'ni (1718-1730) içine alan bir dönemi olmasıyla da sosyo-kültürel açıdan dikkate değer bir dönemini oluşturmaktadır. Dönem içerisinde günlük yaşama sosyal, kültürel ve sanatsal değerde yenilikler, modalar eklenmiştir. Sarayın artan şaşaaası ve lüks tüketimiyle birlikte toplum yaşamı da yiyip içip eğlenmeyi, sosyal hayatın bizzat içinde yer almayı, deyim yerindeyse, bir gelenek haline getirmiştir. Eğlence bu devirde bir istekten çok temel bir ihtiyaç

⁵ İncelemede kullanılan beyitler için bk. Kahraman, 1995.

görünümünü almıştır. Öyle ki, gündelik hayatta mevsimlerin de etkisiyle, halkın birtakım alışkanlıkları ve adetleri olduğu izlenebilmektedir. Bazı dönemlerde kimi padişahların, kadınların mesire yerlerine gitmesini önlemek konusunda kısıtlamaları olsa da Lale Devri'nden başlayarak özellikle İstanbul'un eğlence kültürüne hayattan zevk almanın birçok yöntemi dâhil olmuştur. Halk bu yeni yaşam tarzına giderek daha çok bağlanmış ve eğlence konusunda türlü yeni etkinlikler günün her saatine yayılmıştı (Sakaoğlu ve Akbayar 1999, ss. 92-93).

Süse, müziğe, eğlenceye ve debdebeye oldukça düşkün olan Damat İbrahim Paşa'nın da uğraşlarıyla, padişah III. Ahmed döneminde kır ve eğlence âlemleri yaygınlaşmış, göz alıcı köşkler ve bahçelerin inşa ettirilmesiyle taşkın bir eğlence hayatı peyda olmuştur (Sevengil 1985, ss. 99-101). Sarayda başlayıp pây-ı tahttan dışarıya taşan sosyal ve kültürel etkinlikler, şenlikler ve eğlenceler zaman içinde Osmanlı mülküne sirayet etmişti. Zamanla bu yeni eğlence tarzı Lâle Devri'ni aşmış ve halkın bir yaşam biçimi haline almıştı. Vahid Mahtûmî'nin *Lâlezâr* adını verdiği Yenişehir shehregizi, içerisinde çarşı esnafından yer verdiği isimler ve özelliklerinin yanında, XVIII. yüzyılda ve özellikle Lâle Devri'nde, bir Osmanlı kenti olan Yenişehir'in sosyo-kültürel yapısını ve günlük halk yaşantısını göstermesi bakımından dikkate değer bir eserdir. Eser baştan sona ve hatta daha isminden başlayarak, halkın sosyal yaşam içerisinde eğlence kültürünü canlı tablolar ve renkli tasvirlerle, adeta bir Lâle Devri coşkunluğu içerisinde yansıtmaktadır. Kanaatimizce şairin eserini oluştururken takındığı tavır, Osmanlı'nın bu şaşaalı devrinden sunduğu görüntüleri, o zaman için kendi yaşadığı toprakların gelenekleri vasıtasıyla, devrin coşkunluk ve rintliliğini de katarak aks ettirmek üzerinedir.

Şehregizde, tevhid, na't ve i'tirâf bölümleri geçtikten sonra, dördüncü bölümden başlanarak ilkbaharın gelişi ile birlikte doğa ve insanların görüntüsü, durumu yansıtılmaya başlanır. Bu tabloların beyitlere yansıtılması, tıpkı bahar vakti doğa ve insanların sergilediği tutum gibi, coşkun ve canlı unsurların öne çıkarılmasıyla sağlanmaktadır. Bu başlıktan itibaren şair, şehregizine konu ettiği çarşı esnafından kişileri tanıtırken bir yandan da dönemde halkın sosyal hayatına ve eğlence kültürüne dair çarpıcı bilgiler sunmaktadır. Çalışmada bu bilgiler; dost meclisleri, işret yerleri, nehirde yapılan etkinlikler ve diğer sosyal mekânlar başlıkları altında gruplandırılmış ve şairin söz konusu yerlerden yola çıkarak yansıttığı sosyal hayat ve eğlence kültürü değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Dost Meclisleri:

Sosyal hayata dair eğlence unsurlarından bir tanesi dostlarla kurulan meclislerdir. Mahtûmî'nin şehregizinde, Yenişehir'de özellikle bahar zamanları kurulan dost meclisleri konu edilmektedir. Şairin verdiği bilgiler doğrultusunda bu meclislerin her gece toplandığı ve sabaha kadar sürdüğü bilgisini öğrenmekteyiz. Dostlar her gece vakti toplanmakta ve hasbıhal etmektedir. Mahtûmî, Yenişehir'e geldikten sonra edindiği dostlarla birlikte her gece zevk ü sefâ ettiklerinden, sabaha değin gazeller okuyup güzeller hakkında birbirlerine hikâyeler anlattıklarından ve böylece yalnızlıklarından kurtulduklarından bahseder:

*Her gice cem' olup nice yârân
Geh gazel geh menâkıb-ı hûbân*

*Subha dek zevk u sohbet eyler idük
Hâsıl def-i vahşet eyler idük*

(Ş/ 64-65.)

Bu meclislerin birtakım ¼zellikleri de beyitlerde konu edilir. Yabancı hiğ kimsenin yer almadığı sohbetlere kimi zaman bir mahbup da davet edilmektedir. B¼ylece, yeni dostlukların da kurulduğu anlaşılmaktadır. Bu durum, s¼z konusu meclislerin sosyal vasfını da g¼sterir niteliktedir. Her gece, yalnız birbirini tanıyan dostların sohbeti arasına, zaman zaman peri y¼zl¼ g¼zeller de davet edilmektedir.

Gayriden bezmi halvet itmiş id¼k

Bir per¼-ęehre da'vet itmiş id¼k (ř/ 67.)

Verilen bu beyitler aracılığıyla, XVIII. y¼zyıl Osmanlı'sında, Yenişehir'de kurulan dost meclislerinin her gece toplandığı, bu toplantılarda sohbetin yanı sıra gazellerin okunup g¼zeller hakkında ęeřitli hik¼yelerin anlatıldığı bilgilerini ¼ęrenmekteyiz. Maht¼m¼'nin, meclis yabancı kimselerden arındırıldıktan sonra bir g¼zelin davet edildiği bilgisini vermesi, kullandığı "per¼-ęehre" ifadesinden de yola çıkılarak, sosyalleşme ve eğlenme maksatlı bir yakınlık kurulduğunu g¼stermektedir.

‘İşret (Zevk ¼ Saf¼) Yerleri:

Bahar aylarının gelmesiyle ilgili "Sıfat-ı Nevbah¼r-ı ř¼r-engiz" başlığıyla birlikte, şehirde yapılan t¼rl¼ g¼nl¼k aktiviteler, halkın doğadan faydalanma şekli ve sosyal hayat anlayışlarını canlı tablolarla g¼zler ¼n¼ne serer. şair şehrengiz metnini kurarken, esnaftan seğtiği ¼ne ¼ıkan isimleri anmadan evvel kışın bitip baharın gelişiyle birlikte doğanın canlanmasını ęeřitli tasvirlerle anlatır. Ardından, doğanın yeşillenip havanın ısınmasıyla halkın t¼m¼n¼n "Yenişehir içre eski '¼det" olarak ifade ettiği birtakım etkinliklere başladığı bilgisini verir. Buna g¼re, halkın bahar aylarında şehrin nehir kıyısında bulunan mesire yerlerine yaptığı gezintiler ¼ne ¼ıkmaktadır. şairin, şehrengizinde yer verdiği ¼arşı esnafının anlatımı da bu gezi esnasında g¼rd¼ę¼ ve ¼zelliklerini verdiği isimlerden yola ¼ıkılarak yapılır. Halk arasında adet olmuş bu gezintiler, Maht¼m¼ tarafından şu beyitlerle aktarılır:

Bu vil¼yetde bir 'amel vardur

Kor¼ n¼mında bir mahal vardur

'Arsa-i vakfdur ber¼y-¼ saf¼

Karamanlı Korus¼ d¼rler a¼a

'¼lem olmuşdur ey h¼ner-m¼ye

Karşu yaka d¼r¼z o me'v¼ya

¼¼n bah¼r ola ağıla ezh¼r

S¼ye-d¼r ola her d¼raht-¼ ęen¼r (ř/163-167.)

Beyitlere g¼re; Maht¼m¼'nin aktardığı eğlenme etkinlikleri, ¼zellikle "Karamanlı Korusu" denilen b¼lgede icra edilmektedir. Bu mevki, bir vakıf arazisi olup halkın zevk ve sefa amacıyla toplandığı bir b¼lge konumundadır. Yenişehir kentinde bulunan bu b¼lge, *K¼stem Nehri*'nin karşı kıyısında yer aldığından halk arasında "Karşı yaka" olarak anılmaktadır. ¼zellikle bahar aylarında rağbet g¼ren arazi, mevsimden dolayı açan t¼rl¼ ¼ięekleri ve g¼lgelikler oluşturan b¼y¼k ¼ınar ağağlarıyla adeta bir cennet olarak tasvir edilmektedir. şair, Yenişehir'in baharda aldığı g¼r¼nt¼y¼ anlatırken ovayı ¼evreleyen dağları ve şehri saran *K¼stem Nehri*'ni lirik bir ¼slupla ř¼yle resmeder:

*Mâ'i bir hâre cây-ı kûh-güdâz
İde şâh-ı bahâra pây-endâz*

*Şehr olur sanki sîm-ten dilber
Kuşadur şehri nehr hem çü kemer*

*Çeker eşhâsı eyleyüp teshîr
Mevce-i âb-ı nehr olur zencîr* (Ş/167-169.)

Şairin tasvirini yaptığı *Köstem Nehri*, Yenişehir kenti için en önemli doğal oluşumlardan biridir. Öyle ki, eğlence maksadıyla düzenlenen etkinliklerin neredeyse tümü bu nehrin belirli bölgelerinde meydana gelmektedir. Yukarıdaki beyitlerde nehrin birtakım özellikleri sıralanmaktadır. Buna göre *Köstem Nehri*, suyunun berraklığı ve durgunluğu açısından su renkli bir ipekli kumaşa teşbih edilir. Aynı zamanda, şehri baştan başa kuşatan yapısıyla nehir, çevresindeki dağları eriten, yok eden özelliğiyle, bir padişah olarak kişileştirilen baharın ayağına serilen su renkli bir ipekli kumaş olarak tasvir edilir. Şair, Yenişehir'i gümüş tenli bir güzel ve *Köstem Nehri*'ni de o güzelin belini çepeçevre kavrayan bir kemer olarak anlatmaktadır. Son beyitte, nehrin suları, insanları büyüleyerek kendine doğru çeken bir zincire teşbih edilmektedir. Halkın gündelik sosyal yaşantısının cereyan ettiği bu bölge anlatılırken "cây-ı 'işret" ifadesinin kullanılması, temiz hava almak ve doğayla iç içe olmak amaçlarının yanında buralarda eğlence meclisleri oluşturulduğunun da göstergesidir. Şair, bu bölgede toplanılma amacını, halkın birbiriyle yakınlık kurması, sohbet etmesi olarak belirtir. Öyle ki büyük küçük tüm halkın toplanarak bu mesireye geldiği, çadırlar kurduğu ve uzunca bir süre sohbet edip eğlendiği beyitlerde konu edilmektedir. Fonetik açıdan "eski köye yedi âdet" deyimini hatırlatan "Yenişehir içre eski 'âdet" ifadesiyle, bu eğlence şeklinin Yenişehir halkı arasında eski bir gelenek olduğu bilgisi de verilir. Şehrin tüm güzellerinin bir araya geldiği bir mekân olduğundan bölge, "mecma'-ı dilberân-ı şehr" olarak ifade edilmektedir. Tasvir edilen ortamda, bir hafta süren çok sıcak sohbetlerin yapıldığı bilgisini de öğrenmekteyiz:

*İttifâk ile ülfet itmek için
Geçer ol câya sohbet itmek için
...
O makar halka cây-ı 'işretdür
Yenişehir içre eski 'âdetdür*

*Germ olur hem çü âhen-i tefte
Sohbet-i halk anda bir hefte
...
Mev'id-i meh-veşân-ı şehr oldur
Mecma'-ı dilberân-ı şehr oldur* (Ş/173-180.)

Nehrin karşı yakasında bulunan ve nehir üzerinden kaynak vasıtasıyla ulaşılan *Karamanlı Korusu*, şairin anlatımıyla büyük-küçük, genç-yaşlı her kesimden insanın bir arada bulunarak eğlence meclisleri kurup besteler ve şarkılar eşliğinde vakit geçirdiği eğlenceli bir bahar etkinliği noktası olarak eserde yer bulur. Cennete teşbih edilen bölge, doğal güzellikleri yanında, şehrin tüm güzellerinin de bir arada olduğu, ruha mutluluk ve gönle huzur veren sosyal bir merkez olarak konumlandırılmıştır. Zevk ve

eğlencenin zamanı olarak özellikle, kışın uğurlanıp baharın karşılandığı zaman dilimine işaret edilir. Bu zamanlar zevk ve sefa zamanlarıdır:

O fezâ-yı behişt-âsâda

İdüp esbâb-ı zevki âmâde

...

Şâh-ı sermâ çün olnup teşyi'

Geldi eyyâm-ı zevk-i fasl-ı rebî'

...

Okuruz besteler musanna'lar

Kârlar nakşlar murabba'lar

(Ş/ 242, 244, 249.)

Anlatılan toplantılarda bir sosyal hayat unsuru olarak öne çıkan "hayme" yani çadırları görmektediriz. Havanın ısındığı bahar aylarında halkın hep bir arada bulunduğu işret bölgeleri tasvir edilirken özellikle kurulan çadırlarla tüm esnafın ve halkın zanaatine göre öbeğlendiği ve sabaha kadar okunan şarkılarla, bestelerle gülip eğlendiği anlatılır. Aşağıdaki beyitlerde bu tablo resmedilirken, kurulan büyük çadırlar için "felek-peyker" benzetmesine yer vermesi, çadırların heybetini ifade eden bir benzetme olmasının yanı sıra, bahsedilen eğlence ortamı için de emek verilip önem gösterilen bir sosyal unsur olarak karşımıza çıkmaktadır:

Kurılır haymeler taraf-be-taraf

Cem' olur halk hep href-be-href (Ş/ 174.)

...

Encümen-sâz-ı iş olup yer yer

Haymeler kurdılar felek-peyker (Ş/ 243.)

Birtakım dostlukların kurulduğu, aşkların yaşandığı insanların birbirinin yüzünü görme şansını elde ettiği bu mesire yerleri sosyal hayat açısından önemli unsurlardandır. Şair, şehrengizinde anlatacağı güzelleri de bu toplantı yerlerinde görüp beğendiğini belirtir. Dört arkadaş bir olup, çadırların kurulduğu bölgeyi izlemeye koyulurlar. Mesire yeri, tüm dilberlerin bir araya gelmesiyle adeta içinde putların olduğu bir kilise gibi tasvir edilmektedir. Bu beyitler yardımıyla, Yenişehir'de eğlence unsuru olarak yalnızca yenilip içilip, gazellerin okunduğu işret meclislerinden başka, bir de bahar zamanı bu işret meclislerinin toplandığı, herkesin birbiriyle sohbeteye koyulduğu o anların izlenmesi ile elde edilen zevk dile getirilmektedir:

Oldum ol çâr-nev-civâna celîs

Kî murabba'ların idüp tahmîs

...

Varup ol cây-ı cennet-âsâya

Başladuk âlemi temâşâyâ

Deyr-i sahrâ bütân ile tolmuş

Bir sanem-zâr-ı pür-belâ olmuş

(Ş/251, 254-255.)

Her kesimden ve her meslek grubundan insanların bir araya gelerek sosyal bir ortam oluşturduğu bu bölgenin tasvirinde şair, bu ortamı uzaktan izleyen dört kişiye dâhil olup onları beşlediğini belirtir. Aralarında okunan murabbalar, Mahtûmî'nin de katılımıyla tahmîs edilmiştir. “Murabba” ve “tahmîs” kelimelerinin, terim anlamından da faydalanılarak tevriyeli kullanıldığı fikrinden hareketle, bir araya geldikleri esnada, aralarında şiirlerin de okunduğu bilgisini çıkarmak yanlış bir tespit olmayacaktır. Sazlı ve şarkılı bir eğlence ortamının yanı sıra, şiirin de bir eğlence unsuru olarak kullanıldığı görülmektedir. Temâşâ edilen arazi, bir kiliseye teşbih edilirken içini dolduran güzeller ise kiliselerdeki putlara benzetilmiştir. Yukarıdaki beyitten de görüleceği üzere bölge için hem “deyr-i sahrâ” hem de “sanem-zâr” ifadeleri bir arada kullanılmaktadır.

Nehir etkinlikleri:

Köstem Nehri, şehrin sosyal hayatı için önemli bir unsur konumundadır. Metinde *Karamanlı Korusu* yanında, önemli sosyal merkezlerden biri olarak “yalı hammâmı” denen bölge, yine nehrin karşı yakasında olup güzellerin bir araya toplanıp eğlenceli etkinlikler gerçekleştiği alandır. Bu bölge, nehrin diğer kısımlarına göre suyu nispeten daha ılık olan ve sıcak havalarda halkın suya girip serinlemek için tercih ettiği bir bölgedir. Suyunun ılıklığından ötürü yalı hamamı olarak anılan mekân, bu özelliğinden ötürü şair tarafından bir açık hava hamamı olarak tasvir edilir. Bölgede bir hamam mimarisinde olması beklenen hiçbir bölüm ve eşyanın olmamasından ötürü burasının bir tür ılıca özelliğinde olduğu anlaşılmaktadır. İsmi, “Hammâm-ı Kapudân Paşa” olarak zikredilmektedir. Hamamlar, hem sosyal hayatın bir parçası hem de eski toplum hayatının eğlence ve zevkleri arasında önemli bir yer tutmaktadır. Toplumsal eğlence mekânları olmalarının yanı sıra çevrelerinde biriktirdiği bir kültürel birikim de mevcuttur. Hamamda kalma süresi boyunca yapılan eğlenceli aktiviteler, gerçekleştirilen şiir sohbetleri, diyaloglar, renkli dedikodular kültür hayatının bir parçası olarak divan şairlerinin de ilham kaynaklarından olmuştur (Levend 1984, s. 275; Kaplan 2010: 132-134). Mahtûmî de, hamama ait birtakım terim ve adetleri “Hammâm-ı Kapudân Paşa” olarak anılan bu açık hava hamamına benzer bölge için beyitlerinde kullanır. Kültürümüzde hamam geleneği olarak “hamam ücreti” verme ise yine konu edilmektedir. Şair hamam ücreti olarak dilberden “iki öpücük” talep eder:

Didiler nâm-ı nehr dehr içre

Yalı hammâmıdır bu şehri içre

...

Oldı bu cây-ı dil-keşün zîrâ

Nâmı Hammâm-ı Kapudân Paşa

(Ş/405, 438.)

Beyitlerde hamama ait terimlerden; suffe, halvet, câm, kubbe, lûle, tas, tokmak, resen, havlu, habâb, fûta, tarak, âyîne gibi unsurlar, taşıdığı özelliklerle bölgede yer alan unsurlarla arasında benzerlik kurularak ifade edilmiştir. Ortada bulunan boş kısım bir hamamda bulunan orta dinlenme meydanına, yedi iklim hamamın yedi odasına, gökteki dokuz felek kubbelere, yıldızlar camlarına, nehir doldurulmuş çeşmelere, gece ve gündüz siyah ve beyaz renkli peştamallarına, beyaz bulutlar serilmiş beyaz havlulara, gökte kayan yıldızlar bu havluların serdiğini iplere ve Güneş ile Ay da parlak boyayla işlenmiş taslara benzetilmektedir. Bu benzetmelerle birlikte, şair doğayı algılama biçimini ve doğanın sunduklarından faydalanma biçimini ortaya koymuş olur. Söz konusu bölgenin dönemde, tıpkı bir hamam gibi hem temizlenmek için hem de dinlenip ferahlamak için kullanıldığı bilgisini de edinmekteyiz:

Orta suffesidür zemîn-i cesîm

Heft-halvetdür aña heft-iklîm

*Nüh-felek nüh-kıbâbdur gûyâ
Câmlardur aña nücûm-ı semâ*

*Oldı enhâr lûleler el-hak
Atalar tâs koyacak tokmak*

*Resen-i kubbedür şihâb-ı medîd
Havhlardur serilmiş ebr-i sefid*

*Rûz u şeb fûtalar sefid ü siyâh
Zer-tılâ iki tâs mühr ile mâh (Ş/439-443.)*

Ay, aynı zamanda dolunay haliyle parlaklığı ve yuvarlaklığı yönünden aynaya, hilal halindeyken de şekil itibarıyla tarağa teşbih edilmektedir:

*Kafes-i nâr olup ufukla şafak
Bedr âyinedür hilâl tarak (Ş/444.)*

Şair, buradaki güzellerin soyunup suya girişini bir köşeden izler ifade ve lirik hayalleriyle adeta bir görsel şölen resmi çizmektedir. Dilberlerin teni, pürüzsüzlük yönüyle beyaz bir “atlas”a, şairin bu manzarayı süzen gözleri ise “endâze”ye benzetilir. Güzellerin çıplak teni, parlak ve beyaz bir elbiseye teşbih edilir. Çıplaklık elbisesi giymiş dilberlerin suya girişini görmenin şairde yarattığı heyecan duygusu, “nehirin yüreğini hoplatmak” deyiimiyle anlatılmaktadır. Şair, uzaktan güzelleri izlerken gördüklerini bu şekilde tasvir ettikten sonra laf atarak onlarla iletişime geçildiği bilgisini de verir. Açık hava hamamı olarak anlatılan bu bölge, uzaktan izlemeye uygun olduğu kadar iletişime elverişli olması dolayısıyla da sosyal yakınlaşmaların kurulduğu bir bölge olarak karşımıza çıkmaktadır:

*Açılup atlas-ı sefid-beden
Geçdi endâze-i nigâhumdan*

...

*Hem çü dibâ-yı sâf-ı nûrânî
Kaldı ancak libâs-ı üryânî*

...

*Suda reftârı her perî-rûyuñ
Yüregın oynadur idi cûyuñ*

...

*Leb-i cûda olup nişîmen-sâz
Oldılar dilberâna harf-endâz (Ş/415, 419, 425, 427.)*

Burada, izleyici rolüyle şairin görüp aktardığı canlı tasvirlerin ışığında çizmiş olduğu tablonun, kendine iyi geldiği ve bu eylemi gönlüne mutluluk vermesi amacıyla gerçekleştirdiği söylenebilir. Diğer bir taraftan güzellerin de bu etkinliği yaparken yalnızca serinlemek maksatlı değil suya atlayıp çıkıp oynayarak eğlenmek ihtiyacıyla da bölgeyi kullandıkları anlaşılmaktadır:

*Eyledi sanki mevc-i nehr-i safâ
Nice girdâb-ı ser-nigûn peydâ*

*Çok giriş çıkış oynayıp hûbân
Çıkdılar çünkü cûydan üryân* (Ş/429-430.)

Hamamı kullananların ücret ödemesi bir gelenektir. Ayrıca keseciler, tellaklar da verdikleri hizmet karşılığı müşterilerinden ücret alırlar (Kaplan 2010: 150). Mahtûmî, “Hammâm-ı Kapudân Paşa” için kullanım ücreti olarak “iki bûse” ifadesini kullanmaktadır. Nehre giren dilberleri anlatırken şair, burada sadece izlemekle kalmayıp, güzellerle yüz yüze yakınlık kurduğunu da belirtir. Tüm dilberlerden ücreti tahsil edip kendisini öpmeyi reddeden bir dilber için ise “serkeş-i ser-âmed-kad” ifadesini kullanır:

*Kanki dilber girerse bu âba
Al iki bûse müzd-i germâbe
...
Bûse-çîn oldum evvel ü âhir
Sulu şeftâlüler yedüm vâfir*

*Lik bir serkeş-i ser-âmed-kad
Virmeyüp bûsem eyledi beni red* (Ş/406, 431-432.)

Anlaşıyor ki *Köstem Nehri*'nin nispeten daha dingin ve gözlerden uzak bazı bölgeleri, kadınların bunaldıkça rahatça denize girebileceği alanlar olarak kullanılmaktadır. Şair metin boyunca, kadınları ifade eden “nisvân” kelimesini de sadece bu bölgede toplanan mahbuplar için kullanır:

*Giydi nisvân hasedle kareleri
Kim alur gayrı telli hâreleri* (Ş/419.)

Bilinen tarzda bir hamam olmasa da bir hamamın halkın sosyal yaşantısındaki yerini göstermesi açısından şairin yer verdiği bu beyitler dikkat çekicidir. Kullanılan terimler ve terimler aktarılırken yararlanılan benzetmeler, şairin hayal dünyasını da anlamamıza yardımcı unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Diğer Sosyal Mekânlar:

Bunların yanı sıra eserde geçen kimi mimârî yapılar, halkın sosyalleşip kaynaştığı alanlar olarak öne çıkmaktadır. Bunlardan bir tanesi çarşı esnafının dükkânlarının yer aldığı *Bedestân*'dır. 1506 yılına ait bir defterde Turahanoğlu Ömer Bey vakıfları içerisinde sayılır. XV. yüzyılın sonlarında inşa edilmiş olduğu düşünülmektedir. Evliya Çelebi, şehirdeki tüm diğer yapıların aksine Yenişehir Kalesi ve bedestenin yüksek bir yerde inşa edildiğini kaydeder. Vakıf kaydına göre bedesten büyük altı kubbeli bir yapıdadır ancak bugün sadece gövde kısmı ayakta durmaktadır (Kiel 2013: 475). Ticaret merkezi olmasından hareketle esnaf dükkânlarının orada olduğu ve güzel yüzü görmek isteyenlerin oraya gitmesi gerektiği belirtilir:

*Râgıb iseñ cemâl-i cânâne
Bir tarîk ile var Bedestâne* (Ş/ 97.)

Metinde yer alan bir diğer sosyal merkez ise *Bayraklı Câmii*'dir. Yenişehir'de Osmanlı hkimiyetinden kalan cami, *Kadı Muhyiddin Câmii* olarak da anılmaktadır. *Bayraklı* olarak anılmaya başlamasının sebebi, bir rivayete göre, imamının minareye Türk bayrağı çekmesindedir. Mahtûmî, özellikle cuma günü, halkın toplandığı cami avlusunda sohbetler edildiğini ve yeni dostluklar kurulduğunu kaydeder:

Mescide cum'a gün şitb itdüm
Bir mnsb yir intihb itdüm (ř/135.)

...

şinhık olup vesile o dem
Geldiler yanuma o üç mahrem

Da'vet idüp o mh-smy
Hle-i bezme aldık ol ay (ř/150-151.)

Bu beyitler vasıtasıyla, ibadet için kullanılan cmilerin sosyal hayat içerisindeki yeri de ortaya çıkmış olmaktadır. şair, Cuma namazı için gittiği cmiden bahsederken  kişiyle tanışıp ahablık kurduğunu belirtir. Cminin imamı Arnavud-zâde Molla Hüseyin'i öven beyitlerin ardından yukarıdaki son beyitten de anlaşılacağı üzere imam Molla Hüseyin de bu sohbe dâhil edilir.

Sonuç

Vahid Mahtûmî'nin *Lâlezâr* isimli eseri, XVIII. yüzyılda kaleme alınmış bir şehrengiz metnidir. Eserin yazılış tarihi kesin olarak belli olmamakla birlikte, verilen bilgilerden hareketle, 1721-1722 yılları arasında yazılmış olduğu düşünülmektedir. Toplam 524 beyit ve 19 bölüm başlığı taşıyan şehrengizde, *Yenişehir*'in doğal ve mimar birçok özelliğine değinilmiştir. *Mahtûmî*, kendine has lirik üslubuyla bu mekânların tasvirini yaparken canlı ve ahenkli bir dil kullanmıştır. Tasviri yapılan ya da sözü edilen yerlerin tümü, insanların bir arada bulunmasına vesile olan ve sosyo-kültürel açıdan gelişmelerine olanak sağlayan yerlerdir. şehrin adet haline gelmiş günlük eğlenceleri, sosyal merkez konumundaki bu yerler aracılığıyla giderilmektedir.

Bahar ayları metinde oldukça önemli bir zaman dilimini oluşturur. Isınan hava ve canlanan doğanın, şehrengiz aracılığıyla yansıtılan sosyal hayat ve eğlence kültürü üzerinde oldukça etkili olduğu göze çarpar. Yapılan her etkinlik için, bahar aylarının geldiği bilgisinin altı her seferinde çizilmektedir. Özellikle, bahar aylarının gelişiyle birlikte canlanan doğa çevresinde gerçekleştirilen şarkılı, trkl eğlenen kalabalık insan gruplarına işaret edilmektedir. Canlı hayaller vasıtasıyla toplumun ruh halini besleyen, sosyal yönden aktif bir toplum hayatı kurgulanmıştır.

şehri bir kemer gibi saran *Köstem Nehri* ve nehrin kenarında yer alan *Hammâm-ı Kapudân Paşa*, *Karamanlı Korısı* gibi mesire yerleri, özellikle bahar aylarında halkın her türden kesiminin sosyal ihtiyaçlarını karşılayan önemli noktalar olarak işaret edilmiştir. İlkbahar zamanı gelir gelmez halk buralara yiyip içip eğlenmek, şarkılar söyleyip sohbet etmek, güzel havanın ve serin suların tadını çıkarmak üzere gitmektedir. şairin, cennetten bir parça olarak nitelediği bölge, şehrin tüm güzellerinin toplanma meknı olarak ifade edilir. Bu bölgede toplanan güzellerin hareketleri, hem kendileri hem de izleyen için gnle huzur veren unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Metinde gerçek bir hamamdan bahsedilmemişse de *Hammâm-ı Kapudân Paşa* olarak anılan ılıca benzeri bölgenin uzunca tasvirine yer verilmiştir. Bu tasvir yapılırken şairin hamamlara dair yer verdiği terim ve kültürel unsurlar

sayesinde bir hamamın halkın sosyal hayatı bağlamında ne ifade ettiği belirtilmiş olmaktadır. Söz konusu bölgenin, bir açık hava hamamı olarak özelliklerinin sıralanmasının yanında insanların iletişim kurarak yakınlaşabildiği bir sosyal ortam olarak yansıtıldığı görülmektedir.

Bunların yanı sıra halkın birbiriyle iç içe olduğu, yüz yüze gelip iletişim kurduğu *Bayraklı Câmii* ve *Bedestân* da *Yenişehir*'in sosyal hayatına can veren unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yerlerin günlük işlevlerinin yanı sıra, yeni dostluklar kurma, güzellikle karşı karşıya gelebilme gibi sosyal işlevleri mevcuttur. Şair bu mekânları gönle mutluluk veren, iç açan, kalabalık mekânlar olarak tasvir eder.

Metnini, Osmanlı Devleti'nin en renkli ve şaşaalı devirlerinden Lâle Devri döneminde kaleme alarak, XVIII. yüzyıl *Yenişehir*'ine yaptığı canlı tasvirlerle ışık tutan, oluşturduğu tablolarla mekânın gözümüzde canlanmasını sağlayan *Mahtûmî*, böylece dönemin günlük işleyişi ile sosyal hayatı hakkında bilgi edinmemize yardımcı olmaktadır. Çeşitli mekânlardan yola çıkılarak oluşturulan atmosferin, halkın duygu durumu üzerinde pozitif verilerle işlenmesi metinde dikkat çeker. Bahar mevsiminin ruhta uyandırdığı coşkunluk neticesinde, şairin tasvirini yaptığı mekânların tümü, toplumu sosyal yönden besleyen, canlı ve aktif halk mekânları olarak aktarılmaktadır.

Vahîd Mahtûmî'nin XVIII. yüzyılda bir Osmanlı toprağı olan *Yenişehir* için yazdığı bu shehregiz metnini gündelik hayatta eğlence kültürü açısından ele almakla, birinci gözden dönemin sosyal yaşayışı hakkında bilgi sahibi olmanın önu açılmış olmaktadır. Görülüyor ki, dönem içerisinde yılın belli zamanları, şehrin uğrak bölgeleri haline gelen kimi yerlerden, halk için birer eğlence merkezi vasfıyla yararlanılmaktadır. Bu da toplumun bir arada yaşayışına ışık tutan ve topluluk halinde konumlanan insanların birbirini sosyal yönden nasıl beslediği konusunda veriler elde etmemize yardımcı olmaktadır. Konuyla ilgili yapılacak daha geniş çalışmalarla, daha kapsamlı sonuçlar elde edilmesi ve sosyal hayat kapsamında dönemin eğlence kültürünün, en azından bir bölümünün, shehregizler yoluyla yansıttıklarının daha sistematik okunması ümit edilmektedir.

Kaynakça

- Akbayar, Nuri. (1996). *Mehmed Süreyyâ Sicill-i Osmanî*, 3. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Balikhane Nazırı Ali Rıza Bey (1995). *Bir Zamanlar İstanbul*. Haz. Niyazi Ahmet Banoğlu. Tercüman 1001 Temel Eser.
- Devellioğlu, Ferit. (2000). *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi.
- Horata, Osman. (2007). Vahîd Mahtûmî. *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı, Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi*. Ankara: AKM Yayınları, 8/ 486-487.
- Horata, Osman. (2009). *Has Bahçede Hazan Vakti-XVIII. Yüzyıl Son Klasik Dönem Türk Edebiyatı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kahraman, Bahattin. (2012). Vahîd-i Mahtûmî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 42/ 436-437.
- Kahraman, Bahattin. (1995). *Vahîd Mahtûmî, Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Eserlerinin Tenkitli Metni*, 2 Cilt. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.
- Kaplan, Yunus (2010). Türk Hamam Kültürünün Divan Şiirine Yansımaları. *A.Ü.Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 44/ 131-155.
- Karacasu, Barış. (2007). Türk Edebiyatında Şehr-engizler. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C. 5 (10)/ 259-313.
- Kâtib Çelebi. (2017). *Keşfü'z-zünûn*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları. Kaya, Bayram Ali. (2010). *Şehregiz*. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, 38/ 461-462.

- Kesik, Beyhan. (2014). Vahîd/Mahtûmî, Mehmed Mahtûmî Ağa. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. Erişim Tarihi: 07.08.2023. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/vahid-mahtumi-mehmed-mahtumi-aga>
- Kiel, Machiel. (2013). Yenişehir. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 43/ 473-476.
- Kocatürk, Vasfi Mahir. (1967). *Türk Edebiyatı Antolojisi*. Ankara: Edebiyat Yayınevi.
- Köprülü, M. Fuat. (2004). *Saz şairleri. I-V*. Ankara: Akęaę Yayınları.
- Levend, A. Sırrı (1984). *Türk Edebiyatı Tarihi*. Ankara: TTK Yayınları.
- Levend, A. Sırrı. (1958). *Türk Edebiyatında şehrengizler ve şehrengizlerde İstanbul*. İstanbul: Baha Matbaası Yayınları.
- ztekin, zge. (2006). *Divanlardan Yansıyan Görüntüler-18. Yüzyıl Divan şirinde Toplumsal Hayatın İzleri*. Ankara: rn Yayınları.
- Pakalın, M. Zeki. (1983). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: MEB Yayınları.
- Sakaoğlu, Necdet. & N. Akbayar (1999). *Binbir Gün Binbir Gece Osmanlı'dan Günümüze Eğlence Hayatı*. İstanbul: DenizBank Yayınları.
- Sevengil, R. Ahmet.(1985). *İstanbul Nasıl Eğleniyordu*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*. (1998). Vahid Mehmed (Mahtûmî). İstanbul: Dergh Yayınları, 8/ 499.
- ngn, Sevim. (1967). Vahîd Mahtûmî ve Mora Fetihnmesi. *İstanbul Üniversitesi Tarih Dergisi*. XVII (22)/ 169-180.